

investigation on a prosecutor, who had to guarantee fast, full, thorough and impartial investigation of criminal proceedings.

Prosecutors who directly supervise the observance of laws while the investigation of specific criminal offenses are provided with a wide range of authoritative and administrative powers of the criminal procedural character, stated in Part 2, art. 36 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, in order to execute procedural guidance over the inquiry and pre-trial investigation agencies. These powers are: to authorize the pre-trial investigation agency to carry out investigation of a specific criminal offence; to authorize an investigator, pre-trial investigation agency to conduct investigative (search) actions, secret investigative (search) actions, other proceedings according to the terms set by the prosecutor; to give instructions for carrying out such actions; to take a direct part in these actions; to abolish illegal and unjustified decision of the investigator; to initiate the removal of the investigator to conduct pre-trial investigation and the appointment of another investigation having the grounds for his removal, or in cases of ineffective pre-trial investigation; to conform or refuse to approve investigator's petitions to the investigating judge about conduction of the investigative (search) actions secret investigative (search) actions, other proceedings in cases stipulated by the Criminal Procedural Code of Ukraine.

Thus, basing on the stated above one must conclude that granting the prosecutor, in pre-trial investigation, with the right to exercise procedural guidance over inquiry and pretrial investigation agencies is an objective regularity formed under a strong legislation in force, confirmed by the systemic interpretation of the Criminal Procedural Code of Ukraine adopted in 2012.

Keywords: prosecutor's powers, procedural supervision, prosecutor's instructions, Criminal Procedural Code of Ukraine.

УДК 347.963(477)

А. В. Лапкін

ОБВИНУВАЛЬНА ПРОМОВА ПРОКУРОРА У СУДІ: СТРУКТУРА І ЗМІСТ

Предметом дослідження є питання щодо обвинувальної промови прокурора в суді, а його метою – розробка концептуальних положень щодо її форми та змісту. Актуальність дослідження визначається недостатньою розробленістю вказаних питань у юридичній науці, а також значною кількістю проблем, які виникають у зв'язку із цим на практиці. Використано сучасні методи теорії пізнання: діалектичний, логічний, догматичний та ін. Розкрито сутність і зміст обвинувальної промови прокурора, виокремлено та охарактеризовано її елементи. В результаті сформульовано рекомендації науково-практичного та методичного спрямування.

Ключові слова: обвинувальна промова, прокурор, кримінальне провадження, суд, судовий розгляд, судові дебати, обвинувачений.

Актуальність дослідження обраної теми зумовлена прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі за текстом – КПК України) і необхідністю перегляду у зв'язку з цим тактики і методики участі прокурора у кримінальному провадженні на всіх його стадіях, одним із важливих аспектів якої є проголошення прокурором обвинувальної промови.

Коло питань, пов'язаних з підготовкою і проголошенням обвинувальної промови прокурора, було предметом дослідження Л. Р. Грицаєнка, П. М. Каркача, В. П. Корж, В. Т. Маляренка, І. Є. Марочкіна, Г. П. Середи та інших вчених. Проте в умовах дії нового КПК України вказані питання комплексно ще не розглядалися.

Метою цієї статті є заповнення вказаної теоретичної прогалини і розроблення на цьому ґрунті рекомендацій щодо форми та змісту обвинувальних промов прокурора науково-практичного і методичного спрямування. Задля її досягнення автор ставить перед собою завдання виокремити основні елементи обвинувальної промови прокурора та розкрити їх змістовне наповнення.

Оскільки промова прокурора, з одного боку, є підсумком його участі у судовому розгляді, а з іншого, – передують прийняттю судом остаточного рішення у кримінальному провадженні, то вона має містити відповіді на всі ті питання, які суд вирішує під час ухвалення вироку, у максимально чіткій і дохідливій формі. У зв'язку із цим, з урахуванням ст. 368 КПК України [1], можна сформулювати такі елементи обвинувальної промови прокурора: 1) звернення до суду, учасників судового провадження та присутніх у судовому засіданні; 2) оцінка суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення (вступ); 3) фабула кримінального правопорушення – короткий виклад фактичних обставин провадження, встановлених під час судового розгляду; 4) аналіз і оцінка досліджених у суді доказів, поданих як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, як тих, що підтверджують обвинувачення, так і тих, що його спростовують; 5) обґрунтування юридичної кваліфікації кримінального правопорушення із посиланням на статтю (частину статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) зазначення обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання; 7) характеристика особи обвинуваченого; 8) характеристика особи та поведінки потерпілого; 9) пропозиція з приводу виду і міри покарання; 10) пропозиція щодо відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди; 11) міркування з приводу майна, на яке накладено арешт, речових доказів і документів, процесуальних витрат, заходів забезпечення кримінального провадження; 12) аналіз причин та умов, які призвели до вчинення кримінального правопорушення, і пропозиції щодо їх усунення.

При цьому слід зазначити, що окремі вчені поділяють промову прокурора – державного обвинувача на три умовні частини: у першій (вступній) частині міститься суспільно-правова оцінка справи;

обставини вчиненого злочину; наводяться дані про те, ким, коли і що було вчинено; кваліфікація злочинного діяння; друга частина містить аналіз доказів, що викривають підсудного у вчиненні інкримінованого йому діяння. Також наводиться характеристика особи підсудного, зазначаються обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, дається аналіз причин та умов, які призвели до вчинення злочину, і вносяться пропозиції щодо їх усунення тощо; у третій (заключній) частині прокурор висловлює свою думку щодо: а) міри покарання, яка повинна бути призначена підсудному; б) розміру відшкодування заподіяної шкоди; в) порядку і способу задоволення цивільного позову (якщо такий було заявлено); г) долі речових доказів; д) окремої ухвали суду тощо [2, с. 222]. Також звергається увага на те, що послідовність викладення даних елементів, а також їх зміст і обсяг можуть бути різними і являють собою тактичне рішення державного обвинувача у кожній конкретній ситуації [3, с. 166]. Проте, як справедливо наголошує П. М. Каркач, всі вони повинні бути логічно пов'язані між собою: під час оцінки суспільної безпеки злочину дається характеристика суспільної небезпеки вчиненого, оцінка заподіяної соціальної шкоди, вони мають бути пов'язані з конкретними фактичними обставинами, які розглядаються [4, с. 140]. Отже, всі елементи обвинувальної промови необхідно сприймати в єдності і цілісності, вони є взаємопов'язаними і логічно взаємообумовленими.

Оцінка суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення є вступною частиною обвинувальної промови прокурора і повинна закласти позитивну основу для подальшого сприйняття доводів державного обвинувача. У цій частині прокурор повинен наголосити як на родовій, так і на видовій суспільній небезпеці кримінального правопорушення залежно від об'єкту посягання, виявити особливості кримінального правопорушення, що розглядається, підкреслити його небезпеку для кожної людини і суспільства в цілому. В підсумку це повинно створити у присутніх тверде переконання в актуальності судового розгляду даного кримінального провадження. Оцінка прокурора повинна бути об'єктивною: вона не може бути поверховою, оскільки це створить враження дріб'язковості кримінального правопорушення, але і не повинна перебільшувати його суспільну небезпеку, бо це призведе до формування недовіри до позиції державного обвинувача.

Виклад фактичних обставин має на меті дати присутнім уявлення про те, яке обвинувачення є предметом розгляду. Науковці рекомендують викладати фактичні обставини коротко, чітко та об'єктивно, спочатку за обвинувальним актом, а потім вже з врахуванням того, що доведено у судовому засіданні [5, с. 136]. При цьому, на наш погляд, прокурорам доцільно у своїх промовах звертати увагу саме на ті дані, які були вперше встановлені під час судового

розгляду або інтерпретовані по-іншому, ніж в обвинувальному акті. Це дасть можливість наочно показати діалектику розвитку обвинувачення. Крім того, таким чином прокурор забезпечує виконання покладеного на нього ч. 2 ст. 9 КПК України обов'язку виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених рішень.

Аналіз і оцінка досліджених у суді доказів є центральною й основною частиною обвинувальної промови. Дослідники обґрунтовано звертають увагу на те, що саме тут необхідно довести подію злочину і винність обвинуваченого в його вчиненні, саме аналіз і оцінка доказів переконують суд у правильності позиції прокурора, змушують прислухатися до його думки. Прокурор зможе переконати суд і слухачів у доведенні обвинувачення лише в тому разі, коли він конкретно й ретельно проаналізує всі докази і переконається особисто, що вони підтверджують пред'явлене обвинувачення [6, с. 143]. У науковій юридичній літературі наводяться два варіанти порядку їх викладення: 1) цілком викладають всі обставини, після чого наводять докази щодо них; 2) після викладення обставин кожного злочинного епізоду відразу наводять відповідні докази [3, с. 167]. При цьому прокурор не просто наводить докази, а й аналізує їх і дає оцінку як кожному доказу окремо, так і їх сукупності.

На основі наведених і проаналізованих доказів формулюють юридичну кваліфікацію вчиненого кримінального правопорушення. На думку дослідників, цінність цієї частини промови полягає в тому, що кваліфікація вчиненого злочину є підставою для настання низки правових наслідків. Помилка у кваліфікації може спричинити незаконне засудження чи виправдання, неправильне призначення виду та міри покарання, необґрунтоване настання інших правових наслідків [2, с. 226]. З огляду на це до юридичної кваліфікації кримінального правопорушення прокурор повинен підходити дуже ретельно, обґрунтовуючи її за кожною статтею, кожним пунктом чи частиною статті, за кожною кваліфікуючою ознакою, передбаченою законом України про кримінальну відповідальність.

Зазначення обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання, є не лише частиною юридичної кваліфікації вчиненого, а й має важливе самостійне значення, здійснюється прокурором на виконання відповідного обов'язку, передбаченого ч. 2 ст. 9 КПК України, що розглядається як елемент забезпечення засади законності кримінального провадження.

Обов'язковим елементом обвинувальної промови прокурора є характеристика особи обвинуваченого. Дослідники наголошують, що в плані етики характеристика підсудного – найскладніший елемент обвинувальної промови. Прокурор не повинен забувати, що

він говорить про людину, яку ще не визнано злочинцем. Суд може і не погодитися з думкою прокурора, тому характеристика обвинуваченого має бути підтверджена доказами, що є у справі, і випливати з її матеріалів [7, с. 371]. При виголошенні обвинувальної промови неприпустимими є приниження особистості обвинуваченого, глузування з нього, висловлення презирства вербальними чи невербальними засобами. Однак і вимагання від прокурорів позитивної характеристики обвинуваченого, як того бажають деякі дослідники [4, с. 143], навряд чи є можливим. Завдання щодо виявлення і характеристики позитивних якостей обвинуваченого покладається на захисника, тому прокурор має зберігати щодо особи обвинуваченого якщо й не негативну, то принаймні нейтральну позицію, пам'ятаючи про свій статус обвинувача.

Характеристику особи потерпілого дослідники вважають факультативним елементом обвинувальної промови прокурора. Так, зазначається, що в деяких випадках для обґрунтування своєї позиції про міру покарання державний обвинувач повинен провести аналіз даних, які характеризують потерпілого, а також сутність і характер його взаємовідносин із обвинуваченим [3, с. 172]. На наш погляд, у кожному кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, прокурор повинен приділити належну увагу не лише характеристиці особи потерпілого, а й питанням забезпечення його прав і законних інтересів, оскільки, проголошуючи обвинувальну промову, прокурор фактично говорить і за себе, і за потерпілого [8, с. 103].

Такий елемент обвинувальної промови прокурора, як пропозиція з приводу виду і міри покарання, в науковій юридичній літературі є предметом дискусій. Так, В. М. Савицький вважає, що не слід вимагати від прокурора точного висловлення думки щодо міри покарання, оскільки суд сам визначить цю міру [9, с. 344]. Інші дослідники переконують, що державі не байдуже, яке покарання повинно бути призначене винному. Тому прокурор повинен точно висловити своє бачення про вид і конкретну міру основного й додаткового покарання за вчинений злочин і за їх сукупністю, а за наявності сукупності вироків – і за такою сукупністю [10, с. 175]. На наш погляд, вид і міру покарання слід конкретно вказувати в обвинувальній промові, але в такій формі, щоб це не справляло враження тиску на суд чи нав'язування йому прокурором своєї позиції. Враховуючи це, прокурор не повинен виступати з проханням, але також не може вимагати призначення міри покарання. Найбільш оптимальним є висловлення думки щодо міри покарання в такій формі: «Вважаю правильним», «Гадаю за доцільне», «Буде справедливим» та ін., тому що у даному разі свою пропозицію щодо міри покарання прокурор висловлює ясно і в коректній формі [6, с. 146–147].

Разом із висловленням своєї позиції стосовно виду і міри покарання прокурор має надати суду пропозиції щодо відшкодування завданих правопорушеннями збитків та моральної шкоди, вирішення цивільного позову. Згідно із п. 22.1 наказу Генеральної прокуратури України від 19 грудня 2012 р. № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» у всіх передбачених законом випадках прокурори повинні ставити перед судом питання про призначення додаткового покарання, застосування спеціальної конфіскації, відшкодування завданих правопорушеннями збитків та моральної шкоди [11]. Разом з тим прокурорам доцільно висловити свої міркування щодо відшкодування процесуальних витрат, долі речових доказів і документів тощо.

У кінці обвинувальної промови необхідно навести аналіз причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і пропозиції щодо їх усунення. На думку В. Т. Маляренка та І. В. Вернидубова, прокурор не виконав би свого обов'язку до кінця як судовий оратор і представник держави, якби не зробив в обвинувальній промові аналіз причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, і не вніс пропозицій щодо їх усунення [10, с. 176]. Проте в умовах, коли у новому КПК України не передбачено такого засобу реагування суду на причини та умови вчинення кримінального правопорушення, як окрема ухвала, залишається до кінця не з'ясованим, перед ким прокурор порушує відповідні питання і якими є їх правові наслідки. Разом з тим, цей заключний елемент обвинувальної промови сам по собі має важливе виховне і превентивне значення, тому має бути збережений.

У підсумку необхідно наголосити на необхідності конкретизації вимог щодо змісту і структури обвинувальної промови прокурора на рівні відомчих актів Генерального прокурора України з урахуванням положень нового КПК України, а також констатувати потребу подальших науково-методичних розробок у цьому напрямі з метою підвищення ефективності участі прокурорів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. 2. Підтримання прокурором державного обвинувачення / [Л. Р. Грицаенко (кер. авт. кол.) ; Г. П. Серета, М. К. Якимчук та ін.] ; за заг. ред. Г. П. Серети. – К. : Юрид. думка, 2010. – 636 с. 3. Руководство для государственных обвинителей: криминалистический аспект деятельности / под ред. О. Н. Коршуновой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 688 с. 4. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури : навч.-метод. посіб. / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2007. – 208 с. 5. Прокурорський нагляд в Україні : підручник / за ред. І. Є. Марочкина, П. М. Каркача. – Х. : Одісей, 2005. – 240 с. 6. Каркач П. М. Організація роботи прокуратури міста, району : Методичний посібник з організації роботи в міських, районних прокуратурах / П. М. Каркач. – Х. : Право, 2008. – 352 с. 7. Прокурорський нагляд в Україні :

підручник / І. І. Когутич, В. Т. Нор, А. А. Павлишин, В. В. Луцик ; за ред. В. Т. Нора. – К. : Ін Юре, 2011. – 592 с. 8. Лапкін А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України : монографія / А. В. Лапкін. – Х. : Право, 2012. – 264 с. 9. Савицкий В. М. Очерк теории прокурорского надзора / В. М. Савицкий. – М. : Наука, 1975. – 382 с. 10. Маляренко В. Т. Прокурор у кримінальному судочинстві: деякі проблеми та шляхи їх вирішення / В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 240 с. 11. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Ген. прокуратури України від 19 груд. 2012 р. № 4гн [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=151871.

Надійшла до редакції 11.06.2013

Лапкін А. В. Обвинительная речь прокурора в суде: структура и содержание

Предметом исследования являются вопросы, касающиеся обвинительной речи прокурора в суде, а его целью – разработка концептуальных положений по её форме и содержанию. Актуальность исследования определяется недостаточной разработанностью указанных вопросов в юридической науке, а также значительным числом проблем, возникающих в связи с этим на практике. Используются современные методы теории познания: диалектический, логический, догматический и др. Раскрыты сущность и содержание обвинительной речи прокурора, выделены и охарактеризованы её элементы. В результате сформулированы рекомендации научно-практического и методического характера.

Ключевые слова: обвинительная речь, прокурор, уголовное производство, суд, судебное разбирательство, судебные дебаты, обвиняемый.

Lapkin A. V. Accusatory Speech of the Prosecutor in Court: Structure and Contents

Subject of the scientific article are the questions concerning an accusatory speech of the prosecutor at supporting of the public prosecutor in court according to requirements of the new Criminal Procedural Code of Ukraine. Research objective is development of conceptual provisions concerning form and content of an accusatory speech of the prosecutor in judicial debate. Relevance of research on this subject is defined by an insufficient readiness of the specified questions in jurisprudence, and also considerable number of the problems arising in this regard in prosecutor's and judicial practice. When carrying out research modern methods of the theory of knowledge, were used in particular: dialectic (being the main method of scientific research), formal and logical, dogmatic and others which were applied in aggregate and provided reliability of the received results. During research the essence and the contents of an accusatory speech of the prosecutor in court are revealed. The accusatory speech is considered by the author as final result of procedural activity of the prosecutor on support of the public prosecution in criminal proceedings. Taking into account the fact that the accusatory speech of the prosecutor has to contain answers

to all questions resolved by court at the resolution of a sentence, author's vision of optimum structure of an accusatory speech of the prosecutor in court is stated. The author allocated and characterized 12 elements of an accusatory speech of the prosecutor, analyzes features of formulation of each of them by the prosecutor, and also the problems arising in this regard in practical activities. As a result of research recommendations of scientific and practical and methodical character concerning improvement of practice of preparation and pronouncing accusatory speeches by the prosecutor are formulated. The author made a conclusion concerning need of a specification of requirements concerning the contents and structure of an accusatory speech of the prosecutor on the level of departmental acts of the General Prosecutor of Ukraine for the purpose of increase of support the prosecutor of the public prosecution in court.

Keywords: accusatory speech, prosecutor, criminal proceedings, court, judicial proceedings, judicial debates, accused.

УДК 343.85(477)

Є. В. Літвінов

МІСЦЕ СУДОВИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Здійснено аналіз концептуальних засад, поглядів та ідей щодо розуміння місця судових органів України в системі спеціалізованих суб'єктів запобігання злочинності, а також запропоновано науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення їх запобіжної діяльності.

Ключові слова: запобігання, судові органи, спеціалізовані суб'єкти.

Запобігання злочинності – найважливіше стратегічне завдання правової держави. Але запобіжна діяльність може залишитися тільки декларацією, якщо у її виконанні не будуть задіяні усі наявні в державі сили та засоби. Серед таких сил запобігання злочинності важливе місце посідають судові органи України.

Питання запобіжної діяльності судових органів розглядалися фахівцями-кримінологами. До них можна віднести роботи А. І. Алексєєва, С. П. Вузиної, В. Н. Васильченко, Н. І. Гуковської, А. М. Жукова, Г. Б. Калманова, Ю. Ф. Лубшева, Г. М. Міньковського, А. Г. Михайлянца, А. С. Симкіна, Ф. П. Фурсової, О. В. Шеслера, С. Ф. Ширінського та ін. Разом із тим, окремі аспекти організації запобіжної діяльності судових органів України все ще потребують свого подальшого наукового вивчення в контексті забезпечення більшої спеціалізації їхньої роботи у цьому напрямку.

З огляду на викладене вбачаються актуальними питання практики діяльності судових органів України як спеціалізованого суб'єкта запобігання злочинності. Тому метою нашої статті є розгляд місця судових органів України у системі спеціалізованих суб'єктів, аналіз